

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Kelényi Borbála

**Késő középkori magyar fő- és köznemesi
női végrendeletek (1440-1526)**

Történelemtudományi Doktori Iskola

Dr. Erdődy Gábor DSc, tanszékvezető egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője

Középkori magyar történelem doktori program

Dr. Draskóczy István DSc, habilitált egyetemi tanár, az MTA doktora, a doktori program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Elnök: Dr. Bertényi Iván DSc, professor emeritus, az MTA doktora

Belső bíráló: Dr. Feld István CSc, habilitált tszv. egyetemi docens

Külső bíráló: Dr. Érszegi Géza DSc, c. egyetemi tanár, az MTA doktora

Titkár: Dr. Dreska Gábor PhD, egyetemi adjunktus

Tagok: Dr. Solymosi László akadémikus, az MTA levelező tagja, professor emeritus

Dr. C. Tóth Norbert PhD, tudományos főmunkatárs

Dr. Szende Katalin PhD, associate professor

Témavezető: Dr. Draskóczy István DSc, habilitált egyetemi tanár, az MTA doktora

Budapest, 2015

A KUTATÁS FORRÁSAI ÉS A MÓDSZERTANA

Doktori disszertációm a késő középkori női nemesi végrendeletek kutatásának eredményeit összegzi. A végrendelet, mint irattípus a középkor kutatásának alapvető forrása, tájékoztat a kor szokásairól, vallásosságáról, anyagi és szellemi kultúrájáról, továbbá a végrendelkező személyéről, családjáról és társadalmi kapcsolatairól.

A kutatás célja a testamentumok feldolgozása során a korabeli asszonyok mindennapjainak és kapcsolatrendszerének, vallásos életének és használati tárgyainak bemutatása, illetve az asszonyok élete, gondolkodásmódja és vagyoni helyzete közötti esetleges hasonlóságok és különbségek leírása.

Jelen kutatás a családi levéltárak kiadványaiban, a konventek és hiteleshelyek dokumentumaiban, valamint a megyei levéltárak okleveleinek regesztaköteteiben és forrásközléseiben megtalálható végrendeletek feldolgozására törekszik. A kutatáshoz felhasznált források bázisát a Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltárának oklevelei adták. Először a végrendeletek irattípus szerinti kiválogatása látszott helyesnek. A kiadott források között különböző típusú kiadványokban is szerepelnek végrendeletek. A városok dokumentumai szintén forrásértékűek, mivel városi protocollum esetenként nemesasszonyok végrendeletét is tartalmazza. Itt említendőek meg a szakirodalmi kutatások is, ugyanis egy-egy esetben a forrás szakirodalomban szereplő említése hívta fel a figyelmet egy addig nem ismert forrásra.

Az előbbieken részletezett módszerekkel 135 végrendelkezés feldolgozására került sor, amelyek 189 forrásban olvashatók. Ezek azonban nem 135 különböző személyhez köthetők, ugyanis két asszony két különböző időpontban, eltérő végrendeletet is készített, ezért a testáló nemesasszonyok száma 133. Az anyaggyűjtést 2015 áprilisában zártam le.

A középkori végrendeletek vizsgálata a társadalom minden rétegét érinti, és a későbbi időszakokra vonatkozó kutatások sem elhanyagolhatóak. A nemesi testamentumoknak az egyes személyek kutatásán túlmenő szisztematikus összegyűjtését Kubinyi András a Jagelló-korból fennmaradt végrendeletek bemutatásával kezdte meg, azonban a nemesség végrendelkezési szokásainak kutatása csak az utóbbi időben került előtérbe. Ennek minden bizonnyal egyik oka, hogy a források jóval nehezebben összegyűjthetők, mint a polgári testamentumok. A kutató szerencsésebb helyzetben van a városi végrendeletek esetében, mivel a polgárok utolsó rendelkezéseit a városi könyvekbe jegyezték be, ezért azok könnyebben elérhetők. A középkori nemesség végrendelkezése írott formában csak a 15-16. században vált gyakorivá, és a városi végrendeletektől leginkább abban tért el, hogy formailag sokkal szabadabb követelményrendszernek kellett megfelelnie. Valószínűsíthető, hogy a nemesi végrendeletek

száma jóval elmarad a polgáriak mellett, megközelítő számot nehezen lehet meghatározni; Lupescu Mária szavaival élve „az írásos nemesi végrendekezés nem öltött tömegmértéket”. Annyi mindenesetre elmondható, hogy a női végrendekezés a polgárság köreiből is ritkább volt.

A VÉGRENDELET

A végrendelet jogi definíciója a következő: az örökhagyó halála esetére szóló egyedi, módosítható, visszavonható, formaköteles intézkedés, amelynek érvényességét egyházi bíróság vizsgálja. Ugyanakkor az *élet befejeződésével számot vető személyes irat* is. Közismert, hogy már Szent István törvényei óta létezett a nemesek számára a szabad végrendekezési jog. Az is közismert tény, hogy a korabeli egyház minél több hívőtől igyekezett lélekadományt kapni, és a középkori ember egyik legfontosabb célja saját és családja lelki üdvének biztosítása volt. Ha valaki végrendelet nélkül, *intestate* halt meg, arra úgy tekintettek, mintha gyónás nélkül halálozott volna el. Ennek megfelelően a végrendelet fontos része volt az egyházi intézmény(ek) vagy személy(ek) örökös-ként való megnevezése. Nem véletlen tehát, hogy – habár törvény 1715-ig nem született a végrendekezéssel kapcsolatban – az 1515-ös veszprémi zsinat határozatai között szóltak a törvényes végrendelet feltételeiről. Ez azért is fontos, mivel a végrendelet célja a haldokló lelki üdvének, túlvilági boldogulásának biztosítása és bűneinek megváltása.

A KÖZÉPKORI NEMESASSZONYOK, LEÁNYOK JOGAI

A nőtörténet kutatása magyar viszonylatban nem tartozik a legnépszerűbbek közé, szemben a nyugat-európai gyakorlatban oly elterjedt *gender studies* műfajával, bár a kutatások már a 19. század végén megindultak, és a téma mára komoly szakirodalommal rendelkező, önálló tudományterületté vált. Azonban Kim Philips a nők középkori kultúrtörténetét bemutató, 2013-ban kiadott kötet bevezetésében az általa feltett „Miért tudunk ilyen keveset a nőkről a középkorban?” kérdést megválaszolva arra a következtetésre jutott, hogy valójában az elmúlt időkig nem is nagyon kutatták a témát. A dolgozat témáját érintő, mind a korabeli forrásokat, mind a forrásfeldolgozást kritikával illető megállapítást tett Fiona Swabey egy 14. század végén, 15. század elején élt angol nemesasszony életének bemutatása kapcsán: „*Medieval women are most visible when dead.*” A mondatot a szerző úgy értelmezi, hogy a nők a középkori minennapokban tulajdonképpen csak a végrendeletükben vannak jelen, ami sokat elárul az asszonyok saját magukról és mások által kialakított képéről is.

Ami a magyar kutatásokat illeti, meg kell említeni, hogy Takáts Sándor *Magyar nagyasszonyok* című mára kevésbé ismert műve – amelyhez hazai és bécsi levéltári kutatásait használta fel – már a 20. század elején foglalkozott a témával. Napjainkban a nők történetének vizsgálata általában az egyes családok történetének kutatása kapcsán kerül előtérbe, illetve a

polgárság és városok történetének elemzői foglalkoznak vele. A középkor kutatóját a kora újkorra vonatkozó számos magyar tudományos munka is segíti a témában.

A közismert klisé, amely szerint a 20. század előtt a nők alárendelt helyzetben voltak, a kutatások szerint nem felel meg a valóságnak, és azt is meg kell jegyezni az asszonyok helyzetének bemutatásakor, hogy a nők ebben az időben testi gyengeségük miatt védett állapotban voltak. A nemes leányok jogait a Tripartitum tisztázza, ezek: a hajadoni jog (*ius capillare*), hozomány (*allatura*), jegyajándék (*res paraphernales*) és leánynegyed (*quarta puellaris*), illetve a hitbér (*dos/dotalicium*). Ezen felül a leányok királyi engedéllyel történő fiúsítása a birtokok teljes jogú öröklését tette lehetővé abban az esetben, amikor a család fiúágon kihalt.

A VÉGRENDELKEZŐ ASSZONYOK

A végrendeletek elemzésének alapvető feltétele a végrendelező személyének, társadalmi és vagyoni helyzetének, családjának ismerete. Kanizsai Dorottya végrendelezésének részletesebb bemutatását társadalmi pozíciója (két nádor felesége is volt), és végrendeletének terjedelme – a szokásos 1-2 folio hosszúságú oklevéllel szemben az övé 18 folio volt – indokolja.

Kanizsai Dorottya 1478 körül született, születési helye nem ismert, és arról is megoszlanak a vélemények, hogy kik voltak a szülei. Dorottya első férje Geréb Péter nádor (1500-1503), Mátyás király rokona. A házasságot 1500-ban kötötték meg, és Péter 1503-ban hunyt el. Kanizsai Dorottya másodszor Geréb Péter halála után alig egy évvel ment férjhez a következő nádorhoz, Perényi Imréhez (1505-1519), aki 1519-ben hunyt el. Az asszonynak egyik házasságában sem született gyermeke. Két férje halála után Dorottya a Kanizsai- és Geréb-címerek egyesítésével saját címereslevelet kapott. A mai napig legismertebb cselekedete az volt, amikor 1526-ban, a mohácsi csata után 400 embert fogadott fel a halottak tisztességes eltemetésére, akik között mostohafia, Perényi Ferenc váradi püspök holttestét is kerestette. Dorottya halálának időpontja ismeretlen, az 1531. év első felére tehető.

Kanizsai Dorottya végrendeletének hitele kétségtelen, annak ellenére, hogy csak nem hitelesített formáját ismerjük, valamint a bajcsiaknak szóló adománya nádori és királyi megerősítő oklevélben is fennmaradt. A végrendelet több részből áll: a bevezetőt követően Dorottya temetéséről és a halála után lelki üdvéért tartandó misékről rendelkezik, majd a különböző egyházi intézményeknek felajánlott adományai következnek, és csak ezután tér rá világi személyek számára tett adományaira. Dorottya végrendeletében a következő egyházak kaptak adományt: a bajcsi Mindenszentek pálos kolostor és oldalkápolnája, a bártai Szent Mihály bencés apátság, a valpói Szent László várkápolna, a balfi Szent Farkas templom, a füzitői Szűz

Mária templom és a Neuburg-am-inn-i Szent Lipót egyház. Az adományokat magyarázza, hogy Dorottya a bajcsi kolostorba kívánt temetkezni, ahol 1519 után temetkezőhelyül kápolnát építtetett magának; Valpó a család birtoka volt; a bátai apátság Szent Vér kegyhelye országos híru volt. A füzitői templomot szintén Dorottya alapította, és Neuburgban atyafia, Kanizsai János volt eltemetve. A végrendelet fő világi örökösei a stájer Stubenberg Gáspár leányai, Erzsébet és Eufémia voltak, akik Dorottya udvarában nőttek fel. A további kedvezményezettek szintén az asszony udvartartásából kerültek ki, köztük Henyei Bernát valpói várnagy, Macskási László, az asszony szolgálója, a Dorottya nevű udvarmester asszony, valamint az udvarban nevelkedő fiatal leányok és apródok.

A többi végrendelettel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az asszonyok életének bemutatásához családtörténeti kutatások szükségesek, ami az asszonyok életén túl férjük és atyafiságuk vizsgálatát is jelenti. Tekintettel arra, hogy 133 asszonyról van szó, a teljes, minden részletre kiterjedő genealógiai kutatás túlmutat a dolgozat keretein. Azt azonban fontos kiemelni, hogy a különböző vagyoni és társadalmi helyzetű nemesi családok számos nőtagja végrendekezett, a Rozgonyi, Frangepán, Alsólendvai, Bánfi, Hédervári, Csáki, Litvai Horvát, Várdai, Gersei Pető, Gimesi Forgács, Bajmóci Noffri, Lapispataki, Semsei, Putnoki, Károlyi, Csatári nemes asszonyok.

A dolgozat Kanizsai Dorottya életén kívül hat család asszonyainak végrendeletét mutatja be részletesebben: a legelőkelőbbekhez tartozó Rozgonyiak, a középnemesség felső határán mozgó Várdai család, a középirtokos Semsei és Putnoki familia, valamint a kevésbé tehetős Zala megyei Csatáriak és Laki Kacor család asszonyaiét.

A VÉGRENDELET FORMAI JELLEMZŐI

A végrendeletek fennmaradását illetően elmondható, hogy valamivel több, mint a feldolgozott végrendeletek fele a hagyományos formában maradt fenn, másik részük tanúkihallgatási jegyzőkönyvből ismert, és a többi a rendelkezések végrehajtása vagy végre nem hajtása miatt keletkezett panaszok és perek révén.

A végrendelet nyelve a legtöbb esetben latin, két esetben német; a latin szövegekben magyar kifejezések is gyakran előfordulnak a tárgyak leírásakor, például a Várdai családhoz tartozó három feleség végrendelete kiemelkedően magas számú magyar kifejezést tartalmaz.

A végrendelet készítésének okaként az legtöbb asszony a *licet in corpora egra tamen in mente per omnia sana* formulát adja meg, ezzel kinyilvánítva, hogy cselekedetének teljes tudatában van, következésképpen rendelkezései kétségbevonhatatlanok.

A testamentumok megközelítőleg a fele az általános gyakorlatot mutatja, azaz mind egyházi, mind világi célra hagyományoz. Csak kegyes felajánlás az asszonyok utolsó akaratában azonban csak 16 százalékban van, és ezzel szemben magas, 32 százalék azoknak a hölgyeknek aránya, akik csak világi célra hagytak.

KEGYES ADOMÁNYOK

Mivel a családban a nő volt a családi emlékek őrzője, aktívan részt vett a halottakról való megemlékezésben, nem meglepő, hogy a temetésről a legtöbben rendelkeztek, de legalábbis lelküket Istennek vagy Szűz Máriának ajánlották fel. A halál utáni időkre gondolva az asszonyok az érettük való énekes vagy olvasott emlékmisékről is gyakran rendelkeztek. A legrészletesebben Kanizsai Dorottya ír róla, többek között halála után emlékmisék tartását rendeli el a temetés utáni 30. napon, fél év és egy év múlva, nyugati szokások szerint. Az asszonyok a temetkezési helyet illetően általában a család nyughelyét választották, és a temetés költségeire is számos adományt tettek.

Összesen 142 különböző egyházi intézmény vagy annak tagja javára adakoztak a végrendelező asszonyok. A plébániatemplomok valamivel nagyobb arányban részesültek az adományokból, mint a különféle kolostorok. Az egyházakat illetően általában azok túlsúlya figyelhető meg, amelyeknek az adakozó asszonyok kegyurai voltak, vagy a közvetlen földrajzi közelségében éltek. A kolostoroknak szánt adományok magas száma azzal is magyarázható, hogy ezek az intézmények tudták teljesíteni a végrendelezők által elrendelt miséket, ugyanis az áldozópapok a középkorban csak napi egy misét mutathattak be. A különféle rendek közül a legnépszerűbbek a ferencesek és a pálosok voltak. Érdeemes megjegyezni, hogy az asszonyok alig támogatták a női rendházakat, igaz, hogy ezek száma elég alacsony volt Magyarországon. Az asszonyok személyes kötődését az is mutatja, hogy nemcsak magát az egyházat, hanem annak személyzetét is sokszor megemlégették, köztük leggyakrabban gyóntatóikat.

Az egyházak adományozásának családi hagyományaival kapcsolatban a Semsei család végrendeletet készítő tagjait kell megemlíteni. Mind a négy asszony dotálta a pazdicsi Szent György plébániatemplomot, valamint a cékei, sóvári és homonnai ferences rendházakat, tehát a család igen erősen kötődött ezekhez az egyházakhoz.

A végrendeletekben előforduló kegyes felajánlások összesen 669 tételt sorolnak fel; ezeknek csaknem fele különféle tárgyat említ, míg a pénzbeli juttatások az összes tételnek körülbelül harmadát teszik ki. Birtokokról szóló rendelkezés csak az esetek 16 százalékában fordul elő, az állatok és termények 10 százalékot tesznek ki. A birtokokról szóló adományok egy része általánosságban csak az asszony hitbérét vagy jegyajándékát említi; a leggazdagabb

adományt Alsólendvai Bánfi Dorottya adta, aki Lippa mezővárosát hagyta a zenggi ferences kolostorra. A kegyes célra szánt tárgyak között egy-egy kivétellel csak Kanizsai Dorottya adománya tartalmazott egyházi szertartási kellékeket, az asszonyok legtöbbször valamilyen világi ruhadarabot, használati tárgyat rendeltek el átalakíttatni, vagy eladni. Az állatokról szóló adományok lényeges tétele a gyászló, amely egy olyan magyar szokást idéz, miszerint a temetésen a gyászmenet előtt haladó lovat később az egyháznak ajánlották fel. A hagyományt csak Kállói Lőkös Lőrinc özvegyének, Dengelegi Annának a végrendelete említi.

A korabeli végrendeletekben az egyházi adományok között olyan adatok is találhatóak, amelyek az öltöztetős Madonna – Magyarországon a barokk korban elterjedt – szokásával hozhatók összefüggésbe, ugyanis Kenderes Margit és Hédervári Katalin egy-egy olvasóját rendelte el a Mária-szobrok nyakába akasztani, és Margit még egy fátylat is adományozott, hogy azt Szűz Mária fejére helyezték.

VILÁGI ADOMÁNYOK

A lélekváltás mellett a családon belüli öröklés biztosítása szintén igen jelentős szerepet játszott, elsősorban, a birtokok miatt, bár az utódlás menete – legalábbis az ingatlan vagyon esetében – szabályozott volt.

Összesen 498 személyt említenek az asszonyok, mint világi örökösüket. Az összes személy körülbelül 45 százalékkal kapcsolatban tisztázódott mostanáig valamilyen rokonsági fok, és az asszonyok udvarában élő familiárisok és szolgák pontosan 50 százalékot tesznek ki. A maradék öt százalék a környékbeli nemesekből tevődik össze, akiknek az örökhagyóhoz fűződő rokonsági kapcsolata jelenleg nem tisztázott. A családon belüli örökösök közül az édes-, mostoha- és fogadott gyermekek részesültek a legnagyobb arányban az örökségből, az összes kedvezményezett körülbelül 20 százalékat teszi ki, és a leggyakrabban felsorolt örökösök között voltak az asszonyok házastársai is – amennyiben nem voltak özvegyek. Az asszonyok tágabb családjához tartozó cselédek közül Druget Erzsébet végrendelete az asszony udvartartásával is megismertet. Megadományozta ugyanis udvarmesterasszonyát, három udvarmesterét, szolgálait, valamint négy szolgálóleányát is. A kevésbé tehető Dengelegi Anna testamentuma szintén jól mutatja a ház körül élő szolgálók körét és számát. Az asszony ugyanis felsorolja a testamentum kedvezményezettjei között udvarmesterasszonyát, tizenegy szolgáját – köztük egy bizonyos napszámost – és öt szolgálóleányát is.

A világi célra szánt tárgyi adományok összesen 1040 tételt tesznek ki. Kétharmaduk különféle tárgyakat tartalmaz, ezeket követik sorrendben a birtokok, pénzadományok és az állatok, termények. Az birtokokra vonatkozó dotációkat sokszor csak általánosságban említik, de

leírják, hogy a végrendelkező asszony kinek szánja jegyajándékát, hitbérét. A vagyonosabbak közül például Frangepán Zsigmond özvegye a férje révén kapott, és hosszú pereskedés után a Frangepán családtól elnyert, Busán megyei Tribiliane, Zriane, Lubcsice és Koscsice nevű birtokait leányainak, Vuk despota özvegyének és Blagaji István feleségének hagyományozta.

Az asszonyok végrendeletei által említett tárgyak a világi adományok csaknem kétharmadát teszik ki. Megoszlásukat tekintve elmondható, hogy a lakberendezési tárgyak és az asztalnemű részei a leggyakoribbak, míg ékszereket és különféle ruhadarabokat megközelítőleg hasonló arányban hagyományoztak az asszonyok. A leggyakrabban adományozott tárgytypusok között a különféle lakberendezési cikkek szerepelnek, összesen 332 darab. Ezek a tárgyak az asszonyok mindennapjainak ugyanúgy részét képezték, mint a viseleti darabok, és amíg a ruhadarabok a tágabb környezet felé számítottak reprezentációs eszköznek, addig az otthon díszei az asszonyok szűkebb környezetében jelezték a tulajdonos vagyoni és társadalmi helyzetét. Ezek között a legnagyobb arányban az ágynemű egyes részei szerepelnek. Az gyakoriság nem rendkívüli, miután az ágynemű a hozomány részét képezte. Az ágynemű egyes darabjai ugyanezen okból a városi végrendeletekben is igen gyakoriak. A házőltözet fő elemeit a különféle szőnyegek és kárpitok (*tapetum, cortina, auleus*) jelentették. A kárpit lehetett függöny az ablakon, szőnyeg, vagy faliszőttes. A kárpit, mint dekorációs elem, jelentős szerepet játszott a középkorban, ugyanis használatukkal az ünnepek fontosságát fejezték ki.

Az asszonyok összesen 245 különféle ruhadarabot említenek – közülük a leggyakoribb ruhadarab a tunika (*tunica, szoknya*), az ing (*camisia, toga, csahol, huszárimeg*) és a suba – valamint 264 darab ékszert, – ezek között a legnagyobb számban a különféle fejékek fordultak elő, összesen 125 darab. A leggyakoribb a pártá (*serta, crinule, pártá*), a főkötő (*vitta, kötő*) és a különféle fátylak (*peplum, velamen, fátyol, fagyol, lengeteg, fédel, fedelet*). A fejdíszek kapcsán a Várdai család végrendelkező asszonyait azért kell kiemelni, mert a már jelzett magyar kifejezéseken túl egyéb fejékek neveit is lejegyezték (*csap, fültű, fodor, hajkesen*). Az olvasókat (*legibulum, olvasó*), annak ellenére, hogy szakrális szerepet töltenek be, főként a világi adományok között említik, ami kifejezi a rózsafüzérhez való személyes kötődést.

A végrendeletekben szereplő tárgyakkal kapcsolatban ki kell emelnünk a házasságkötéskor az asszonyok által magukkal vitt, vagy férjüktől kapott kelengyét – vagy ahogy régen hívták: *jegyruhát* – is, ami kétféleképpen szerepel. Egyrészt egyes tárgyak kapcsán említik az asszonyok, hogy azt esküvőjük idején kapták, vagy a tárgyat az örökös esüvőjére hagyják, másrészt az egyes tárgyokról tudvalevő, hogy a hozomány részét képezték, mint azt az ágynemű esetében már említettük. Ezen felül a kelengye jobbára ruhadarabokból, fehérneműből, arany és ezüst tárgykból állt, azonban a legnagyobb értéket a ruhaneműek tették ki, amiket a családdal

együtt lakó asszonyok készítettek. A korabeli kelengye egyes darabjait Kanizsai Dorottya két fogadott lányának hagyott adományai írják le részletesen.

Fegyvert csak két asszony említ: Kálnai Borbála és Bocskai Márta, mindkét asszony az első férje utána maradt fegyvereket hagyja fiára.

A MÁSIK FÉL: A FÉRJEK VÉGRENDELETE

A kutatás szempontjából érdekesnek látszott röviden összehasonlítani a női és férfi végrendeleteket. A testmanetumot készítő asszonyok közül 11 férjének ismert a végrendelete. Összeségében elmondható, hogy a jelen dolgozatban bemutatott férfiak feleségeikhez hasonlóan nagyarányú kegyes felajánlásokat tettek, azonban az adományok tárgya mind az egyházi, mind a világi donációk esetében más, birtokokat – jogi helyzetüknek megfelelően – és pénzt sokkal nagyobb arányban adtak. A férfiak – amennyiben említenek ruhadarabot – kifejezetten a férfi viselet darabjait sorolják fel, bár hozzá kell tenni, hogy egyes ruhákat a nők is sokszor eladásra szántak, valamint a nők esetében az adományok jelentős részét teszik ki a különféle női ékszerek.

KÖVETKEZTETÉSEK

A végrendeletekben található tárgyakkal kapcsolatban megállapítható, hogy azok a testáló vagyonától függetlenül a legtöbb asszony utolsó akaratában megjelennek. Azonban mind anyaguk, mind mennyiségük jelzi tulajdonosuk anyagi helyzetét. A Rozgonyi család több ágának képviselői közül végrendeletet hagyó asszonyok testamentumai tanúsítják ezt: míg az országbíró felesége, a külföldi származású, Mainberki Erzsébet főként birtokokról rendelkezik, addig a család kevésbé tehető ágának tagja ólom és rézedényeit is felsorolja. A vagyoni különbségeket jól érzékelteti az egyik legtehetősebbnek számító Kanizsai Dorottya végrendelete is. Az asszony ugyanis nemcsak fogadott leányait, hanem egyházakat is bőkezűen támogatott, és utóbbiaknak már kész, tehát nem átalakítandó kegyeseket hagyott. Ez azt bizonyítja, hogy az asszony megengedhette magának, hogy ne csak saját használatra készült tárgyakkal rendelkezzen.

Végezetül, térjünk vissza e bevezetőben már idézett mondathoz: *Women are only visible when dead*. Valóban így van? Ha elfogadjuk a végrendeletek kutatásának egyik alaptételét, miszerint a testamntum vizsgálatával a kor anyagi kultúrája és mindennapi élete is megismerhető, akkor megállapítható, hogy a nők a mindennapokban ugyanolyan fontos szerepet játszottak, mint a férfiak, azonban ezek a szerepek nem a köztörténetben, hanem a családi mindennapokban keresendők, és ezért az asszonyok a források ritkább szereplői. Azonban a végrendeletekben kibontakoztathattak, és megmutathatták női szerepeiket: kegyes adományaikkal az általuk

képviselt hagyományos, „ájtatos”, istenfélő asszonyként esedeztek a megváltásért, és tárgyi adományaikkal a gondoskodó anya és gazdasszony szerepében jelentek meg. Az általuk felsorol tárgyak sokasága és sokszínűsége pedig a mindennapjaikkal ismertet meg.

Összegzésül megállapítható, hogy a nemesasszonyok végrendelezése nem volt rendkívüli a középkorban. Egyrészt, a késő középkorban az írásbeliség már a nők körében is elterjedt volt, elég csak kiterjedt levelezésükre gondolni, családon belül, vagy gazdasági ügyekben. Másrészt, a nemesasszonyok vagyonuk és kiterjedt társadalmi kapcsolataik révén kifejezetten érdekelték voltak abban, hogy javaik sorsát elrendezzék. Harmadrészt, feltehetően végrendelekezett ebben a korszakban, miután ezzel nyilvánította ki, hogy felkészült a halálra, és az utolsó kenet feladásakor a pap köteles volt megkérdezni a haldoklót, hogy végrendelekezett-e már. Végezetül meg kell említeni, hogy a nemesi végrendeletek és készítőik életének vizsgálata azért is indokolt, mert az azokban és velük kapcsolatos szolgálók révén a társadalom számos rétegének életéről információt nyújt.

A JELÖLT EDDIG, A TÉMAKÖRBE MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI

- Hungarian Aristocratic Women's Last Wills from the Late Middle Ages (1440-1526). Additional Data to Their Piety and Social Relationships. In: *Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában. Learning, Intellect and Social Roles: Aristocrats in Hungary and Europe.* Szerk.: Bárány Attila – Orosz István – Papp Klára – Vinkler Bálint. Debrecen, 2014. (*Speculum Historiae Debreceniense*, 18.) 133-154.
- Magyar kifejezések a késő középkori női nemesi végrendeletekben. In: *Micae Mediaevalis.* Szerk.: Gál Judit – Péterfi Bence – Vadas András – Kranzieritz Károly. *Tanulmányok a középkori Magyarországról és Európáról.* III. Budapest, 2013. 181-217.
- Három Várdai-feleség végrendelete a késő középkorban. In: *Micae Mediaevalis.* *Tanulmányok a középkori Magyarországról és Európáról.* II. Szerk.: Péterfi Bence – Vadas András – Mikó Gábor – Jakab Péter. Budapest, 2012. 159-175.
- Kanizsai Dorottya végrendelete és a bajcsi pálosoknak tett adományai. *Fons* 19. (2012) 4. szám, 495-529.
- Kanizsai Dorottya végrendelete és társadalmi kapcsolatai. In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára.* Szerk.: Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András. Budapest, 2012. 451-458.

- Dorottya Kanizsai's Last Will and Her Donations to the Church. In: Anuarul Școlii Doctorale. „Istorie. Civilizație. Cultură.” V. Szerk.: Toader Nicoară. Cluj-Napoca, 2011. 59-76.
- Az öltöztetős Madonna. Két késő középkori forrás alapján, kitekintéssel a néprajzi párhuzamokra. In: Micae Mediaevales. Tanulmányok a középkori Magyarországról és Európáról. I. Szerk.: Kádár Zsófia – Mikó Gábor – Pétefi Bence – Vadas András. Budapest, 2011. 45-61.